

ЗА ПРЕВОДА ОТ АНГЛИЙСКИ СИДЕР ФЛОРИН

(сб. "Изкуството на превода", изд. "Народна кутура",
1969 г.)

Всяко художествено произведение, издадено на български, независимо от това, дали е от наш или чужд автор, е българска книга, предназначена за българския читател. Оттука следва, че грижата за качеството на превода не е приумица на малцината, които се мъчат да поставят този въпрос на дневен ред. Нито пък този въпрос ще намери разрешение в единични рецензии и критики за отделни преводи на отделни преводачи.

Много по-важно е да се обобщят и изяснят съществуващите и вероятните грешки и недостатъци в нашите преводи на художествена литература, да се разшири и задълбочи разглеждането на общите принципи в теорията на превода, да се проучат и набележат частните случаи, характерни за превода от един или друг чужд език на български.

Настоящите ми бележки не преследват никакви дидактични цели, нито представляват критика на отделни преводи или преводачи. Те са плод на дългогодишни наблюдения и имат по-скоро констативен характер във връзка със спецификата на превода от английски на български.

Не ще и дума, че има огромен брой английски произведения, преведени от недотам подготвени преводачи. Не по-малко са и книгите, преведени от хора, които знаят и двата езика и са добри преводачи, но са превърнали преводаческото изкуство в занаятчийство, а преводите си – в артикули на серийно производство.

Първите превеждат неправилно, с много грешки и куриози, като например: *"Голямата барака, натоварена с чували, излетя далече от него"* или *"И заявих, че не мога да не бих желал той да беше наредил тези двама души да бъдат арестувани"*.¹

Вторите обръщат повече внимание на количеството, отколкото на качеството и поради това, въпреки знанията и възможностите си, допускат не по-малко грешки и "бисери" на преводаческото нехайство.

Неведнъж всички сме чували читатели да казват за някой превод: "Много интересна книга, но някак тежко се чете..." И сме си задавали въпроса: на какво се дължи лошата четимост на книгата? Кое пречи на читателя?

Няма да се спирам на езика и стила на превода – този

1 Едни от цитираните примери са взети от печатани преводи, а други от ръкописи, редактирани от автора на тези бележки и поправени преди отпечатването на книгите, но всички са напълно автентични.

въпрос би могъл да послужи като прекрасна тема за някой български езиковед или стилист и е еднакво важен и за българския писател, и за преводача.

Другото, което прави четенето на преводната книга трудно, не са големите и очевидни грешки и недомислия, допуснати от преводача, които всеки що-годе културен читател съзира и прескача, а дребните "камни преткновения", пръснати изобилно по пътя на английския език, както и няколко също така дребни положения, които отличават българския език от английския.

Съществен дял от натрупалите се наблюдения почива върху речниковия състав на двата езика и търсенето на правилен еквивалент от страна на преводача. Този речников състав е конкретният материал – основата в тъканта на превеждания текст; фразеологията, идиоматиката, образността, стилистичните пластове, интонацията, вътрешният ритъм и всичко друго са нейният вътък.

В процеса на боравенето с този основен материал може да се отбележат два изходни момента, които преливат един в друг в съзнанието или подсъзнанието на преводача: борбата с многозначността на дадена дума от първообраза или откриване на правилното значение на тази лексическа единица и борбата със синонимията или намиране на функционален еквивалент, който покрива най-добре установеното значение в езика на превода.

Понеже се предполага, че преводачът владее в съвършенство и двата езика, би могло да се сметне, че тези два момента винаги протичат гладко, без неблагоприятия, и завършват с правилно разрешаване на възникналата задача. Практиката обаче показва, че дори и гладко протеклият за самия преводач процес съвсем не винаги дава желанния резултат.

Напълно ясно е, че по начало и неопитният, и опитният преводач прибегват към посредничеството на речника само в случай на незнание или съмнение. Но всеки от тях разполага – кой с по-голямо, кой с по-малко словно богатство, в което се чувства абсолютно сигурен и заради това никога не посяга към речника (би било дори смешно да проверява всяка дума!). И тъкмо тука, в основните и безспорни наглед знания, в кръга на личния речник-минимум, преводачът (дори и най-опитният) се подвежда и обеднява превода си в ущърб на полисемията и синонимията. Не ще и дума, че грешки от този род почти винаги се дължат не на незнание, а преди всичко – на невмисляне в общия, по-широк контекст на първообраза. Доста често те не развалят превода, дори минават незабелязани и за редактора, и за читателя. Ала няма съмнение, че избягването им би

повишило чувствително качеството на творческия преводачески труд, би довело до възможно най-точно предаване мисълта на автора и би обогатило и оживило българския език на превода.

Както казах, в повечето случаи това са широко употребявани, прости думи, които при обикновено прочитане на чуждоезичния първообраз с нищо не привличат вниманието. Обаче не може да се каже за тях същото при анализиране на фразата в процеса на превеждането. Защото съвсем не е все едно дали ще преведем "Младите се събираха *всяка нощ*" или "Младите се събираха *всяка вечер*" и е напълно ясно, че двата варианта събуждат съвършено различни асоциации. А надали има преводач от английски, комуто да не е известно, че думата *night* се употребява в двете значения, въпреки че съществува и думата *evening*: тълковният речник The Concise Oxford Dictionary сочи, че *night* е "периодът време от 6 ч. сл. пл. до 6 ч. сутринта", а ние упорито я превеждаме навсякъде *нощ*!

Горе-долу същото може да се каже и за изразите : "Най-после той *стъпи на земя*" и "Най-после той *стъпи на суша*", понеже двете български думи *земя* и *суша* имат само един еквивалент на английски – *land* (ако не смятаме словосъчетанието *dry land* – буквално *суха земя*). Също така няма отделни понятия за *поле* и *нива* и думата *field* значи и двете, според случая; съставната дума *cornfield* (*житно поле*) се употребява сравнително рядко, особено в художествената литература. Въпреки това у нас *field* се превежда почти изключително с *поле* дори и тогава, когато се говори за оран или жътва. *Hill* обикновено значи *хълм*, *възвишение*, обаче в известни случаи, в по-широк контекст, може да значи и *планина*. Например фразеологизъм като "*As old as the hills*" в никой случай не може да се преведе "Стар като *хълмовете*", а само "Стар като *планините*". Думата *country* прекалено често се превежда като *страна*, а в колко случаи е по-правилно да кажем *местност*, *околност*, *провинция*: срещаме преведено "Това беше *живописна страна*", вместо "Това беше *живописна местност*" (контекстът подсказва, че става дума само за малка част от *страната*); "*страната около градчето*", което явно е "*околностите на градчето*"; "имаше работа в *страната*", вместо "имаше работа в *провинцията*"; а изразът "He lives in the *country*" често значи само "Той живее *извън града*". Думата *pan* се употребява и за *тенджера*, и за *тиган* (не винаги се дава *точното frying-pan*), но немалко преводачи използват само едното значение. Колко често срещаме в българските преводи съчетанията *стар човек*, *стар мъж*, *стара жена*, които са най-грубо калкиране на

old man и *old woman*, въпреки че контекстът просто натрапва нашите думи *старец*, *дядо*, *старица*, *баба*, *бабичка*, които липсват в английския език.

Може би значително повече са случаите на неправилно тълкуване многозначността на английските глаголи или несполучливо избиране на българските им синоними. Така глаголът *need* сякаш няма за българския преводач друг еквивалент освен *нуждая се*, който във всекидневната ни реч се употребява много по-рядко от словосъчетанията *имам нужда от* или *нямат нужда от*, както и от глагола *трябва ми*; дори и в тълковните ни речници глаголът *нуждая се* е посочен като книжна дума. Само един пример: "За новите машини *те се нуждаят от хора*" ще звучи много по-естествено, ако се поправи на "За новите машини *им трябва хора*" (да добавя, че и думата *тап*, особено в множ. число, в даден контекст значи *войници*, *работници* и т. н., та и тука вероятно още по-правилно е щяло да бъде "За новите машини *им трябва работници*").

Ние забравяме, че глаголът *must* освен *трябва* има още и значението *бива* и превеждаме "You *mustn't* say such things" – "Не *трябва* да казваш такива неща", докато то по-скоро отговаря на израза "Не *бива* да казваш...". Глаголът *know* не е само *зная* – той съответствува и на глаголите *разбера*, *схвана*, *доловя*, та дори и *досетя се*. "I *knew* that I had come face to face with someone" не значи "Знаех, че съм се сблъскал лице с лице с някого", ами "Разбрах, че съм се сблъскал"... "G. *instantly knew* that E. had joined the club" също не е "Г. *узна* в същия миг, че Е. бе станал член на клуба", а "Г. *схвана (долови, разбра)* в същия миг...".

Необяснимо е защо глаголът *try* се приема у нас само като *опитвам се*, докато в половината, ако не и в повече случаи значи *мъча се* или *старая се*. Ще илюстрирам, без да се спирам върху грешките във вида на глагола: "You *were trying* to be loyal to your boss" е дадено от един преводач тъй: "Вие *се опитахте* да бъдете предан...", а то е "Вие *се мъчехте* (или: *сте се мъчили*) да бъдете предан...". "A sob was working its way up, and *she was trying* to press it down" е преведено "В гърдите ѝ се надигаше ридание и *тя се опитваше* да го потисне", вместо "... и *тя се мъчеше* да го потисне". "He *had tried* to figure out" – "Той *се опитваше* да проумее" може да е правилно, но безспорно по на място ще звучи "Той *се постара* да проумее" или "Той *се помъчи* да проумее". Съставният глагол *be tired* не е само *да си уморен* – той крие и значението на *омръзна ми* и ако не забравяхме това, нямаше да се натъкваме на такива безсмислици, като "Бих *се изморила*, ако *почивах* толкова много" ("Би

ми омръзнало да почивам толкова много" или "Бих се отегчила да почивам толкова много"). Глаголът *feel*, изглежда, е известен на повечето преводачи само в първото значение, дадено в речниците – *чувствувам*, а в колко случаи може (и трябва според контекста!) да се преведе като *усещам, долавям, изпитвам, съзнавам, смятам, предполагам, предчувствувам...* Примерите са тъй многобройни и обикновени, че по-добре ще е да ги избегнем изобщо.

Подобни наблюдения може да се изброят и за други части на речта. Прилагателното *hard* в известни контексти освен *твърд* значи и *труден, мъчен, усилен, силен, тежък*; не е лесно да решиш например дали изразът "*hard work*" в даден случай значи "*трудна работа*" или "*тежка работа*", а смисловият нюанс е доста различен. Наречието *even* много рядко се превежда у нас с друго съответствие освен *дори* или *даже*, а има положения, когато то означава *още* (наречие за време): "*even before the end of the war G. had persuaded S.*" бе преведено "*даже преди края на войната Г. беше убедил С.*", докато логиката на израза налага да се каже "*още преди края на войната...*". А за наречието *how* всеки, който е учил английски език, знае, че съчетано с прилагателно или с друго наречие, то придобива значението *колко*; но у нас все още се срещат под път и над път преводи като следния: "*Как зверски сме принудени да се отнасяме*", вместо "*колко зверски*" ("*How brutally we must behave*").

Друго важно съображение, което не бива да се забравя, е дали имаме работа с английски или американски автор. То е важно поради доста многобройната категория думи, придобили различно значение в говоримия език в Англия и в САЩ. Без излишни примери ще посоча няколко такива думи, преведени погрешно в много книги именно защото преводачът не си е дал сметка за това явление. Така в Англия *apartment* значи *стая* (отделна стая), а в САЩ обикновено е *апартамент, квартира*. *Corn* в Англия се употребява главно за *зърно, жито* събирателно – *зърнени храни* изобщо, докато в САЩ то е сравнително често *царевица*. В американска книга вероятно е *engineer* да означава *машинист* (локомотивен); в английска книга тя ще значи *инженер, корабен механик* или *сапъор* (*пионер, мостовак*) и почти никога *машинист*. В Англия *first floor* ще отговаря на етаж над приземния (над партера), а в САЩ ще е именно *партер, приземен етаж*. Когато казва *pavement*, англичанинът разбира *тротоар*, но за американеца това си е *паваж, улично платно*. В глагола

guess англичанинът влага предположение, досещане, догадка; американецът често изразява с него убеждението си...

Има и друг вид грешки, грешки на прибързаност и недомислие, които се дължат, от една страна, на сравнително рядката, но толкова по-опасна междуезикова омонимия, а от друга страна, на това, че съответната дума е възприета в българския език с по-ограничено или съвсем друго значение. На английски *phenomenon* много по-често значи *явление изобщо*, отколкото *изключително явление*, в какъвто смисъл се употребява от нас; *surprise* на повечето места значи *изненада* или *учудване*, а не *сюрприз (радостна изненада, неочакван подарък)*, и *изненадвам, учудвам*, а не *сюрпризирам*. Пак омонимията неведнъж е ставала причина за грешки и от страна на опитни преводачи при думи като *cabinet, closet, toilet* и други; например преводачът съвсем несъзнателно беше писал: "Той имаше *кабинет* с подвързани в кожа книги" вместо "Той имаше цял *шкаф* книги с кожени подвързии".
Заклучението е, че чуждиците в нашия език крият известна опасност за преводача, особено ако са придобили ограничено, разширено или съвсем друго значение.

Много слабости се срещат в превода на специални термини из областта на различните клонове на науката, техниката и изкуството: на много места се натъкваме на неправилности, несполучливи неологизми и приумици на преводачите, понеже не са потърсили специалисти, които да ги осведомят и напътят. А често пъти това струва само едно вдигане на телефонната слушалка. Опитът е доказал, че съвсем непознати учени, художници, работници, занаятчии, шофьори и други се отзовават с готовност на поставените им въпроси по тяхната специалност.

Не мога да не се спра поне малко и върху други понятия, близки до термините и реалиите, разгледани в два различни аспекта.

В единия случай (ще го нарека "исторически аспект") английски наименования на известни предмети успоредно с общия напредък на техниката са се пренесли върху новите форми и разновидности на тези предмети. На български обаче понятията са се разграничили и ние даваме различни имена на историческата реалия (обикновено стара наша дума) и на съответния съвременен предмет (обикновено чуждица), което при грешка или недоглеждане на преводача довежда до анахронизъм. Така английската дума *plough* на времето е също обозначавала *дървено рало* и

постепенно е прераснала в сегашния металически *плуг* – название, възприето у нас заедно с вносната желязна машина². Затова в нашия език съществуват две думи (две понятия) и преводачът ще сгречи в еднаква степен, ако накара английски селянин, да речем от XV век, да оре с *плуг*, или *пък*, за да избегне чуждицата, ни представи съвременен земеделец с *рало* (а такива случаи има). Английското *helmet* според случая значи и *шлем*, и *каска*, но за нас първата е древна или средновековна (та дори и до Първата световна война) реалия, а второто – съвременно понятие. Същото може да се каже и за *sword*, което е съответно или *меч*, или *сабя*.

По същия начин, макар и не съвсем от същата гледна точка, не е правилно в книга от първата половина на XIX век да преведем "вдигна транспаранта от *американ*", и то не само поради епохата. А *пък* и авторът на тези бележки преди години в едно описание, отнасящо се до XVII век, без много да се замисли, писа "*грамофончета* и *рози буйно* се катереха по стените". Макар *грамофонче* да се употребява от народа като име на това виещо се растение, на цитираното място то звучи неправдоподобно, особено ако вземем пред вид, че *грамофонът* е бил изобретен едва в 1877 г., а цветето е известно и под името *чадърче*, а не е изключено да има и други имена, и е могло да се избегне анахронизмът.

В другия случай (ще го нарека "битов аспект") неправилният избор на българско съответствие – не става дума за преводни грешки – накърнява местния или битов колорит (би могло по аналогия да наречем това *аналоцизъм*). При тези положения обикновени думи от всекидневния говор понякога придобиват характер на реалии и пренесени в друга обстановка, звучат не на място. Така в книга из живота на североамериканските индианци съвършено неправилно звучи "*разряза вървите му*", защото те са употребявали по онова време само *кожени ремъци*. Не може и не бива да се говори и за *палатки*, защото в първообраза е дадено *teepee*, а според американския тълковен речник Desk Standard Dictionary то е "*коническа шатра на североамериканските индианци, направена от кожи*", докато *палатка (tent)* е "*платнен заслон, опънат на прътове и прикрепен с въжета о колчета, забити в земята*". Не може също така да накараме индианците да си "*устройват лагер*", най-малкото зарад немския произход на тази дума, да не говорим за хубавия български *стан*. Не може да ги караме да спират на сечище, защото не са изсичали

2 Според някои етимолози и английското plough не е дошло от старонемското pfluog, а е от старославянски корен, обаче целта на тези бележки не е да се правят строго научни етимологични изследвания.

горите и следователно не са познавали *сечища*; но за американеца *clearing* значи и *поляна*, предимно *горска поляна*. Колоритът се губи и поради това, че преводачът ги кара да водят летоизчислението си в *години*, а не в *зими*, което е типично за индианците (и в оригинала е *winters*). Та дори и "кръвта на К. е текла във *вените* на..." убива говорната характеристика, при все че и на английски е *veins*, защото за по-примитивния червенокож повече подхожда да се каже *в жилите*, а и английското *vein* в по-широк смисъл и в народна употреба значи *всякакъв кръвоносен съд*, сиреч отговаря повече на нашето *жили*. По същия начин и думата *боец* в този аспект звучи твърде съвременно за *warrior* и следва да бъде *воин*.

Да спомена още, че и вечно оставяните от преводачите *мистър*, *мис*, *мисис* и подобни далеч не винаги играят ролята на колорит. Ако беше тъй, защо в преводите от унгарски например се употребява *господин*, а не *уран* и т. н.? Думата *gentleman*, когато в нея не е вложено особено значение по отношение на произхода или възпитанието, или социалното положение, също значи просто *господин* (а за социалното положение именно само *господин*) и затова текстът "There has been a murder in L. – *gentleman* of the name of T." е преведен съвсем правилно: "... убит е *един господин* на име Т."

Не е зле може би да се каже нещо и за обръщенията в пряката реч, които често се пренасят в превода съвсем механично. На английски войникът се обръща към офицера само с *Leutenant* или *General*, но на български той не може да каже *лейтенанте* или *генерале*, защото у нас (за съответния социален строй) е прието обръщението *господин лейтенант* и *господин генерал*. На английски казват просто *Doctor* и *Professor*, а на български *докторе* и *професоре* ще се употреби само спрямо приятел или поне добър познат; във всички други случаи, за да се предадат правилно отношенията между говорещите, трябва да се каже *господин докторе* и *господин професоре*. Обръщението *sir* в повечето случаи не е елемент от колорита и е съвсем излишно да се транскрибира *сър* – напълно правилно ще е да го преведем *господине*. Но често то крие в себе си и нещо повече, защото естественото за един български ученик би било да се обърне към учителя не с *господине*, а с *господин учителю*, както и всеки подчинен към своя ръководител – с *господин началник*, *господин директоре* и т. н.

Интересен въпрос повдигат и звукоподражанията: дали са част от колорита, или не? Трябва ли да останат в чуждоезичното си звучене, или следва да се подменят

със съответните български? Дали английският петел и в българска книга трябва да се обажда не с познатото ни още от детство *кукуругу*, а с английското *кокадудълду*? Когато английският съпруг тръшне вратата на своята съпруга, дали и българското ухо ще чуе трясъка като "банг!", а не "прас!" и ако при това си прищипе пръста, дали ще извика на български "ауч!" вместо "олеле!"?

Много рядко у нас се държи сметка и за липсата на умалителни форми в английския език и преводите ни са пълни с *малки столове, малки момчета, малки стаи* и все така до безкрайност, вместо ясните и изразителни *столче, момченце, стаичка* и пр. Да напомня обаче, че не само прилагателното *little* може да крие в себе си потенциалната българска умалителна форма – напълно естествено е, да речем, изрази като "*a bit of glass*" да прозвучат на български не като *парче стъкло* или дори *парченце стъкло*, а направо *стъкълце!*

Малко по-особен е случаят с една от най-дребните, най-мъчно забелязващи се разлики между двата езика, а несъзирането ѝ нарушава логиката на описваното положение и пречи на гладкото четене, макар читателят и да не може да си уясни какво е то. Това е грешката в превода на съюза *and*: той може да се преведе със съюза *и* или със съюзите *а* или *но*, а те най-често придават на мисълта диаметрално противоположно съдържание. Ала преводачите не си дават сметка за контекста и механично употребяват само *и*. Например "Грехът си е грях, *и* най-големият грях е да се смяташ за непогрешим" би звучало много по-логично "Грехът си е грях, *а* (или *но*) най-големият грях е да се смяташ за непогрешим"; "Тя захлупи лице и зариде *и* той излезе от стаята" – не трябваше ли да бъде "Тя захлупи лице и зариде, *а* той излезе от стаята"? "Двете момичета се изсмяха *и* Сали каза..." (следва възражение) – също би трябвало да бъде "Двете момичета се изсмяха, *но* Сали каза...".

Доста много са местата, където преводачите не забелязват разликата между глаголите *can* и *may*, а на български съвсем не е все едно дали ще кажем "*Мога* да го направя" или "*Може* да го направя" (смятам, че изброяването на повече примери не е необходимо).

Едно малко правило в теорията на художествения превод гласи, че не е необходимо, а често е и много погрешно за всяко понятие да търсим съответствие от същата морфологична категория, сиреч съществителното непременно да превеждаме със съществително, глагола с глагол и т. н. Едно от вечно допусканите от нас недоглеждания е по отношение на определения и неопределения член (между другото нали и граматическата им употреба не винаги съвпада!).

Немалко са местата, където по-правилно е да преведем английския определен член *the* с показателно местоимение, отколкото да го изпуснем или да членуваме съответното българско съществително. Например "You're *the type*, which is unable to think more than one step ahead", преведено "Вие сте *човекът*, който е неспособен да преценява повече от една крачка напред" ще бъде съвсем погрешно, а "Вие сте *човек*, който е неспособен...", както е било дадено от преводача, не отговаря напълно на оригинала, не звучи достатъчно убедително и подчертано; то би следвало да се преведе, да речем, тъй: "Вие сте *от тия хора*, които не са способни...". "He said with *the pompous courtesy* he had picked up hobnobbing with the top union crowd" също не е достатъчно подчертано в превода – "... каза той с *надутата учтивост...*" и ще звучи по-смыслено, ако се промени на "...каза той с *тая надута учтивост...*". В изречението "... and it suddenly fell on him what the grin was about, the smiling insolence of *the man*, and why it disarmed him", преведено "... и изведнъж му стана ясно значението на хиленето, усмихнатата нахалност *на човека* и защо тя го обезоръжаваше" съвсем явно се долавя някаква празнина, която непременно *трябва* да се запълни – "нахалност *на тоя човек*".

Неопределеният член, от своя страна, доста често крие именно тази неопределеност, която много по-логично се превежда с неопределително местоимение, а не с "един", "една", "едно". "A Mr. Field" положително трябва да бъде не "*Един* г-н Фийлд", а "*Някой си* г-н Фийлд"; "He had seen *a shadow* next to the swampy ditch", преведено "Беше забелязал *една сянка* до мочурливата канавка", ще звучи по-реалистично, ако се каже: "Беше забелязал *някаква сянка*"; "I never wait long for *a man*" – "Никога не чакам дълго *един мъж*" – чувствително ще се подобри, ако се промени на "Никога не чакам дълго *никой мъж*" или "*някой мъж*", дори "*кой да е мъж*"; "Something in him, *a remnant of former times*, resented the wanton methods" – "Нещо в него, *един остатък* от миналото, се бунтуваше..." – също ще бъде по-ясно тъй: "Нещо в него, *някакъв остатък* от миналото, се бунтуваше..."

Във връзка с неопределения член обаче най-много се *налага* да подчертаем добре известната и все пак често забравяна истина, че в повечето случаи *той изобщо не се превежда*. Вместо обяснение ще дам само един автентичен пример, който говори сам за себе си: "По едно време тя стигна до *една* порта; зад тази порта се виждаше *една* бяла палатка, а над портата висяха прострени завивки. Тя остави пак куфарчето си,

погледна над портата и видя *един* мъж да седи на *един* пън и да пече *една* наденица на върха на *един* шиш."

Това ни довежда до въпроса за тавтологията. Има още едно положение, при което повторението е не само неизбежно, но и абсолютно необходимо на английски, а е съвсем ненужно и неприсъщо за живата българска реч. Това е повторението на личните и притежателните местоимения. Да се дават примери, е излишно – то е добре известно на всички. Лошото е, че преводачът, повлиян от оригинала ("хипноза на езика на първообраза"), мъчно може да се отърве от това влияние. При редактиране на един такъв превод ми се наложи да зачерквам или да подменям със собствени имена средно по 6 местоимения на страница или общо към 3600 местоимения за 600-те страници на ръкописа. В един от собствените ми преводи, където (парен каша духа!) обърнах особено внимание върху тази подробност, редакторът все пак намери над 100 излишни местоимения на 300 страници текст.

Но случва се и обратното: в стремежа да се избави от тази слабост преводачът пропуска местоимението тъкмо там, където то е ключова дума и носи интонационната тежест на изречението. Така в редактирана от мен книга преводачът бе писал "*Видях го!*" там, където всъщност е трябвало да стои "*Аз го видях!*", понеже контекстът криеше в себе си мисълта: "Не някой друг, а именно *аз* го видях!"

Да видим и няколко примера с притежателни местоимения: "*Всички обърнаха главите си* към вратата" звучи по-гладко без местоимението – "*Всички обърнаха глави* към вратата"; "*Пъхнал палците си* в своя натъпкан с патрони *колан*" може да бъде и "*Пъхнал палците си* в натъпкания с патрони *колан*", и "*Пъхнал палци* в своя натъпкан с патрони *колан*", и "*Пъхнал палци* в натъпкания с патрони *колан*"; "*Той прилепи ухото си* до вратата" може да се опрости на "*Той прилепи ухо* до вратата", без някой да си представи, че е прилепил чуждо, а не своето ухо, също както и: "*Но изведнъж тя вдигна очите си*" би трябвало да бъде само "*Но изведнъж тя вдигна очи*".

Доста грижи отварят на преводача разликите между английския и българския глагол. Нямам намерение да се впускам в разглеждане на такива проблеми като пренасянето на глаголните времена и ще се спра само върху няколко въпроса в общите рамки на настоящите бележки.

На първо място – нещо за страдателния залог и възвратните глаголи. Извънредно малкият брой възвратни глаголи в английския език налага

повсеместната употреба на страдателния залог. На български ние го употребяваме много по-рядко. Следователно не бива да отежняваме и превода с тромави и изкуствени за нас страдателни форми. "*Щом кутията биваше напълнена*" ще звучи много по-добре, ако се каже "*Щом напълнеха кутията*", а в краен случай дори и "*Щом кутията се напълнеше*"; "Каквато работа и да им бъде възложена" също ще звучи по-добре – "Каквато работа и да им се възложи" или "да им възложат (*възложиш*)".

Понякога, в старанието да избегнем страдателния залог, ние отиваме в другата крайност и го заместваме с възвратен глагол и там, където съвсем не му е мястото: "Двамата работници подреждаха приготвените помощни дажби край стената до вратата, пакет до пакет, така, *както се получава*." Да, страдателният залог е избягнат, но изречението не е гладко и би трябвало да се поправи: "Двамата работници подреждаха... пакет до пакет, *както ги получава*."

Кратността, свършеният и несвършен вид липсват в английския глагол, но разглеждането им е извън рамките на тези бележки. Затова във връзка с кратността ще спомена само един частен случай (от гледна точка на художествения превод), който често се забравя или недоглежда от нашите преводачи. Миналото време на спомагателния глагол *will* – съответно условното му наклонение – *would* – се използва и за придаване на главния глагол характера на многократност, също както и изразът *use to*. При редактиране попаднах на изречението "*And so he would go there every day*", който въпреки ясният контекст и несъответствието на глаголните времена бе преведен: "И тъй, *той щеше да ходи там всеки ден*", вместо "*...той ходеше там всеки ден*"; на друго място, в друга книга "*She would do the same thing day in day out*" бе дадено: "*Тя би правила все същото из ден в ден*", вместо правилното "*Тя вършеше (правеше) все същото из ден в ден*".

Но освен с кратността и вида българският глагол е много по-богат и откъм отсенки, определящи момента и степента на развитието на действието, които се постигат чрез производни глаголи, образувани с представки. Преводачите недооценяват това и често дават тромав, многословен превод на положения, които може да се изкажат по-изразително (и по-естествено за българската реч) с една дума. Мога да цитирам: *стана влажна (got damp)*, вместо *овлажня; започнаха да бръмчат (began buzzing)*, вместо *забръмчаха* или *бръмнаха*; *стана тъмно (it grew dark)*, вместо *стъмни се*; "*аз ще чакам малко*" ("*I shall wait a little*"), вместо "*ще почакам*"; "*той изпуши*

цигарата си докрай и тогава..." ("He smoked his cigarette to the end and then..."), вместо "той допуши цигарата си и тогава..." и безброй други.

На съществена разлика между двата езика се натъкваме при употребата на деепричастната форма. Английският език е наситен, претоварен с тъй наречената *ing-form*, която изпълнява службата на отглаголно съществително, сегашно причастие и деепричастие. Като че ли най-много трудности създава преводът на последното, понеже в българския литературен език до деепричастия се прибъгва сравнително рядко, а много от нашите езиковеди и литератори ги отричат изцяло. Вярно е, че безогледната им употреба в преводен текст дразни – затова мнозина ги заменят със съюза *като* и минало време на глагола (*като гледаше, като излезе*). Обаче тези "като" също пречат на читателя и понякога усложняват и отежняват изречението. Какво да правим? Би следвало да ги поразредим, да ги поизбежнем. Често това може да се постигне твърде лесно, като се превърне подчиненият обстоятелствен израз с деепричастна форма *-ейки* или *-айки* или с *като* в просто изречение, свързано с главното чрез съчинителния съюз *и*. "Той седна на одеялото си, *облягайки се на седлото*" ще стане: "Той седна на одеялото си *и се облегна на седлото*"; "Черните петна от въглищата изкривяваха чертите на Б., *като му придаваха печалния израз на стар клоун*" не губи нищо, ако го поправим по същия начин: "Черните петна от въглищата изкривяваха чертите на Б. *и му придаваха печалния израз на стар клоун*". На някои места деепричастието може да се избегне и с по-друг похват, например: "Тя му протегна ръка, *усмихвайки се*" ще стане: "С *усмивка* тя му протегна ръка". А горните два начина не са единствените.

Няколко думи и по отношение на фразеологията. Има интересни случаи, в които, може би за да избегнат шаблона, преводачите дават някои устойчиви и свободни словосъчетания в дословен превод, който звучи непривично и дразни читателя поради това, че е в разрез с изразите, възприети от нас, и не допринася нещо съществено за освежаването на езика и образността. Така в два превода срещнах израза *дълбока трева (deep grass)*, а за нас е обичайно да казваме *висока трева*. Друг преводач беше превел дословно сравнението "наоколо бе черно като смола", което може и да напомня известното на всички Елинпелиново

Темно, брате, темно, ете,
като в катраница,
нито месечинка свети,
ни ясна звезда! –

но все пак не звучи правилно за българското ухо. Не е правилна, разбира се, и другата крайност – сяпото придържане до шаблона и обезцветяване езика на автора.

Една от основните предпоставки за пълноценен превод е да не превеждаме дума по дума, нито дори израз по израз, а вярно да предаваме мисълта на автора. Това налага понякога положително изречение да стане в превода отрицателно, а отрицателното – положително (антонимичен превод). Например: "Your dislike of them *must be as great as theirs of you*", преведено: "Твоята неприязън към тях *трябва да бъде толкова голяма, колкото и тяхната към теб*" не предава правилно мисълта на автора, която е: "Твоята неприязън към тях *трябва да не е по-малка, отколкото тяхната към теб*"; "I know it *as well as you do*" не е грешно да се преведе "Зная го *толкова добре, колкото и ти*", но безспорно по на място е, особено в пряка реч, да се каже: "Зная го *не по-зле от теб*"; "He kept his eyes fixed on his father's face" може да се преведе правилно само като: "Той *не сваляше очи от лицето на баща си*"; "They'll be home *not before midnight*" е съвсем погрешно да се преведе: "Те ще бъдат у дома *не преди полунощ*", защото равностойният български израз е: "Те ще се върнат *чак след полунощ*".

Любопитни случаи се срещат при превода на изрази от рода на "I feel cold"; като типичен пример ще посоча срещнатото от мен "Започвам да *чувствувам студ*", което очевидно е трябвало да бъде "Започва да *ми става студено*". Не по-малко странни неща се случват и с обичайната формула при запознаване "Meet So-and-so" ("Запознайте се с *еди-кой си*"); да цитирам само един случай: "Ето, *срещнете се с мис Екман*." А колко често четем на български *тука е, тука са* или *тука имате* – погрешен превод на израза *here you are*, който следва да се превежда "заповядайте", "ето" или "ето ви". *This kind* и *this sort* твърде често се превеждат също дословно (*такъв вид* и *такъв род*), дори и тогава, когато би трябвало да се напише просто *такъв*, например: "He is not that kind" се калкира и става: "Той не е от този *вид хора*", вместо типичния за разговорния ни език израз: "Не е *такъв човек*".

Безспорна слабост и незнание представлява преводът на възклицания като *dear me* и подобни (безброй пъти съм го срещал преведено "мили мой" или "мила моя"), които съвсем не са обръщения, а съставни междуметия и изразяват нетърпение, съжаление, почуда и пр. Наречията *well* и *why* също се използват като междуметия, а някои ги превеждат с *добре* и *защо*, докато според контекста би следвало да ги дават като *е*,

тъй, така, да, че, ами че, гледай ти, я гледай и т. п.

Още една малка особеност от съвсем друг характер: мястото на вметнатия обяснителен израз при пряката реч (ремарката) там, където разкъсва някоя реплика, често пъти е нелогично за българския език и нарушава единството на мисълта, а преводачите не се съобразяват с това обстоятелство. Да илюстрирам: "*А – заключи в себе си М. – ако много други работници реагират така, по-добре ще е и той да реагира по такъв начин*" би било много по-приемливо тъй: "*А ако много други работници реагират така – заключи в себе си М., – по-добре ще е...*"; "*С танкове – каза Б. – се стреля*" би следвало да бъде: "*С танкове се стреля – каза Б.*"; "*Само внимавай – предупреди той – гангстерите да не ти строшат новите зъби, другарю, защото аз няма да съм тук, за да ти направя други*" може да не звучи лошо, но все пак по-добре е ремарката да се постави след обръщението: "*Само внимавай гангстерите да не ти строшат новите зъби, другарю – предупреди той, – защото...*"

Накрая едно пожелание: смятам, че е крайно време да се погрижим по-сериозно и за правилна и уеднаквена транскрипция на влезлите в българския език в качеството на реалии и термини английски думи (за собствените имена няма да говоря – това е отделна тема). Все още срещаме *джентлемен, джентълман, джентълмен*, та дори и *джентлемент*, наред с правилното *джентълмън*; срещаме *бренди* и *бранди*; *твид*, *туид* и *туийд*; неправилното, но пуснало корени *ковбой* и правилното *каубой* и други.

В заключение да подчертая: не смятам, че кратките ми и доста разхвърляни бележки изчерпват въпроса за работата на преводача върху основния конкретен материал, и зная, че представляват само малка част от всичко онова, което би трябвало да се каже за спецификата на превода от английски на български. Ще повторя, че всичките наблюдения са изградени върху фактически материал, събиран от доста години, и ако на места съм дал само по един-два примера, а за някои общи неща и съвсем никакви, то е било само за да не претрупвам бележките си без нужда.